

2. Il'in, E. P. (2000). Motivaciya i motivy [Motivation and reasons]. Sankt-Peterburg: Piter, 512.
3. Kolot, A. M. (2003). Motivazii personalu [Staff motivations]. Kyiv: KNEU, 337.
4. Olijnyk, V. V. (2003). Naukovi osnovy upravlinnia pidvyschennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv proftekhosvity [Scientific basis of management training vocational education teaching staff]. Kyiv: Milenium, 594.
5. Bondarchuk, O. I., Pinchuk, N. I., Rozhdestvens'ka, D. B. (2012). Rozvytok motyvatsii vdoskonalennia psykholohichnoi kompetentnosti kerivnykiv osvity orhanizatsij v umovakh ochno-dystantsijnoi formy navchannia [Development of motivation of perfection of psychological competence of leaders of educational organizations in the conditions of the eye-controlled from distance form of studies]. NAPN Ukrainy, Un-t menedzh. osvity, Tsentr. in.-t pisljadiplom. ped. osvity. Kyiv, 32.
6. Bondarchuk, O. I., Karamushka, L. M., Sich, V. M.; Maksimenko, S. D., Karamushka, L. M. (Eds.) (2002). Psihologichni osoblivosti motivacii profesijnogo vdoskonalennia kerivnih kadrov osvity [Psychological features of motivation of professional perfection of leading shots of education]. Aktual'ni problemi psihologii : zb. nauk. Prac' Institutu psihologii im. G. S. Kostyuka APN Ukrainy. Kyiv: Milenium, 1 (3), 191–194.
7. Karamushka, L. M. (2003). Psykholohiia upravlinnia [Psychology of management]. Kyiv: Milenium, 344.
8. Demchuk, V. S. (2007). Osnovi osvityn'ogo menedzhmentu [Bases of educational management]. Kyiv: Lenvit, 263.
9. Kravchins'ka, T. S. (2015). Chinniki rozvitku motivacii profesijnoi diyal'nosti kerivnykiv doshkil'nih navchal'nih zakladiv [Factors of development of motivation of professional activity of leaders of preschool educational establishments]. Obrii: nauko-pedagogichnij zhurnal – Horizons : scientifically pedagogical magazine, № 1 (40), 27–30. Available at: http://www.ippo.if.ua/images/stories/Obrii_2013/obrii_15_1.pdf
10. Kravchins'ka, T. S. (2015). An analysis of influence of satisfaction of basic necessities of leaders of preschool educational establishments is on development of motivation of professional activity. ScienceRise, 4/5 (9), 69–73. doi: 10.15587/2313-8416.2015.41160
11. Kravchins'ka, T. S. (2014). Analiz osoblivostej motivacii profesijnoy diyal'nosti kerivnykiv doshkil'nih navchal'nih zakladiv [Analysis of features of motivation of professional activity of leaders of preschool educational establishments]. Imidzh suchasnoho pedagoga, 6 (145), 11–14.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Бондарчук О. І.
Дата надходження рукопису 17.08.2015*

Кравчинська Тетяна Сергіївна, аспірант, кафедра менеджменту освіти, економіки та маркетингу, Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти» Національної Академії педагогічних наук України, вул. Артема, 52-а, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: tasyuxa@bigmir.net

УДК 371:811.161.2+378.016:82.09
DOI: 10.15587/2313-8416.2015.49162

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

© Л. О. Базиль

У статті обґрунтовано теоретико-концептуальні аспекти розвитку літературознавчої компетентності майбутнього вчителя-філолога. Доведено, що літературознавча компетентність як особистісно-професійний феномен обумовлює успіх самоздійснення вчителя української мови і літератури. Літературознавчу компетентність вирізняє багатоелементний зміст і структура, що розвивається упродовж активної життєдіяльності людини, спрямованої на осмислення літературно-художніх явищ, літературно-критичних розвідок, наукових студій, власну літературознавчу творчість

Ключові слова: учитель-словесник, літературознавча компетентність, професійний розвиток, професійне становлення майбутнього вчителя

The theoretical and conceptual aspects of literary competence of future teacher-philologist are described in the article. It is proved that literary competence as personal and professional phenomenon determines the success of self-affirmation of the teacher of Ukrainian language and literature. Literary competence distinguishes multi-element contents and structure, developing for active living, aimed at the comprehension of literary and artistic phenomena, literary-critical research, research studio, own literary creativity

Keywords: teacher-philologist, literary competence, professional development, professional development of future teachers

1. Вступ

В умовах сьогодення усебічно самореалізуватися може тільки особистість інноваційного типу, з розвиненими здібностями критично і творчо опанувати соціокультурний простір, виокремлювати проблеми стосовно самоздійснення та знаходити

ефективні шляхи їх вирішення. Важливу роль чи навіть суспільну місію у формуванні таких особистостей відіграють учителі рідної словесності. З огляду на специфіку професійної діяльності таких фахівців, на успішність їхньої праці впливають такі соціокультурні чинники: *утвердження відкритого мережевого*

соціуму (у т.ч. літературного простору, філології), що означає масштабне розширення сфер діяльності кожної особи (учня, студента, педагога та ін.), їхню опосередковану (дистантну) взаємодію, переплетення і накладання окремих індивідуальних середовищ у межах соціальних сіток спілкування; *визнання значущості й унікальності індивідуально репрезентованого знання* кожної особи, отриманого на основі критичного і творчого використання самостійно опанованої інформації (наукової, публіцистичної, літературно-критичної тощо); *формування громадянського суспільства*, що зумовлює посилення міри свободи світоглядних позицій, міркувань, а отже, і відповідальності людини за власні дії, вчинки, життєву стратегію; *виникнення інноваційного цивілізаційного типу особистості* як активного, діяльного, відповідального громадянина, спроможного визначати виважені шляхи вирішення проблем, адекватно оцінювати й обґрунтовувати моральне значення дій і вибору; *професіоналізація протягом усього життя*, тобто готовність людини до безперервного навчання та ін. Зважаючи на виділені та інші чинники, фахову освіту майбутніх учителів філологічних спеціальностей у розвинених країнах спрямовують на підготовку спеціалістів, спроможних ефективно виконувати професійні функції на основі творчого використання національних і світових зразків морально-духовної культури, набутих інтегрованих знань, умінь, навичок і досвіду із опорою на освітні, наукові новації та досягнення часткових методик.

2. Постановка проблеми

У такому ключі оновлюють професійну підготовку педагогічних працівників. Фахову освіту вчителів філологічних спеціальностей зорієнтовують на розвиток толерантності, утвердження системи духовно-національних цінностей, формування вмінь виховувати учнів як представників еліти зі сформованими цінностями, емоційною, мовно-мовленнєвою культурою, здатністю до креативної інноваційної праці. Однак в освітньому просторі і науковому дискурсі не утверджено феномен літературознавчої компетентності, на державному рівні не відпрацьовано відповідної концепції, не означено механізму її реалізації.

3. Огляд літератури

Різномасштабні питання, пов'язані з проблемою особистісного й професійного розвитку майбутніх учителів, а також дипломованих фахівців, осмислено у психологічних і педагогічних студіях, науково обґрунтовані положення яких сформували підґрунтя концепції розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури. Так, теоретичні засади професійного розвитку вчителя визначено у працях К. О. Абульханової-Славської [1], Б. Г. Ананьєва [2], О. П. Асмолова [3], І. А. Зязюна [4], В. Д. Шадрикова [5] та ін.; психологічні закономірності особистісного розвитку фахівця висвітлено в публікаціях Л. І. Анциферової [6], Г. О. Балла [7], Є. Ф. Зеєра [6], Є. О. Клімова [6], А. К. Маркової [6] та ін.; специфіку професійного становлення вчителя окреслено в дослідженнях С. О. Дружилова

[8], В. О. Сластьоніна [9], О. А. Дубасенюк, І. А. Колесникової, В. Ф. Орлова та ін.; окремі аспекти професіоналізації особистості окреслено у працях В. П. Андрущенко, Н. В. Гузій, В. І. Лугового, Н. Г. Ничкало, В. В. Рибалки, В. А. Семиченко [10]; проблеми особистісного і професійного розвитку майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки репрезентовано у наукових працях О. А. Абдулліної, Ф. Н. Гоноболіна, Н. В. Кузьміної, В. В. Рибалки, Л. Л. Хоружої, В. І. Юрченка та ін.

4. Мета статті

У статті обґрунтуємо теоретико-концептуальні аспекти розвитку літературознавчої компетентності вчителя-словесника, що обумовлює успіх його самоздійснення. Як особистісно-професійний феномен означене утворення розвивається упродовж активної життєдіяльності людини, спрямованої на осмислення літературно-художніх явищ, літературно-критичних розвідок, наукових студій, власну літературознавчу творчість.

5. Теоретична основа та методи дослідження

Теоретичне підґрунтя, на якому викристалізуємо концептуальне бачення розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури складають наукові положення праць Г. О. Балла [7], В. М. Дружиніна [11], І. А. Зязюна [4], А. К. Маркової [6], В. А. Семиченко [10], В. О. Сластьоніна [9], В. Д. Шадрикова [5] та ін.

Концептуальні і теоретичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів-філологів визначаємо на основі загальнонаукових методів аналізу, синтезу, індивідуалізації, узагальнення.

6. Результати та їх обговорення

У науковому дискурсі обґрунтовують зміст, соціально-психологічні детермінанти, стадії професіогенезу, зіставляють етапи становлення професіонала з рівнями сформованості компетентностей, окреслюють особистісну й соціальну професіогенетичну феноменологію взаємодії особистісного і професійного розвитку людини з виходом на явища і процеси інтеграційної сутності. У дослідженні таким об'єктом пізнання є літературознавча компетентність, а процесом – її розвиток. *Особистісне становлення майбутніх учителів-словесників* розглядаємо під кутом зору категорії розвитку, як: об'єктивний процес внутрішніх, послідовних, кількісних та якісних змін сукупності психофізіологічних і духовних сил людини; поетапний процес закономірних змін особистості в результаті її соціалізації, а саме: адаптації, індивідуалізації, інтеграції; процес виникнення нових якостей у результаті здобуття фахової освіти, що постають у загальній структурі особистості у формі історично сформованих і професійно значущих якостей.

Отже, *розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів у контексті їхнього особистісного становлення охоплює: осмислення труднощів*, пов'язаних із виконанням літературознавчої діяльності, поява та розв'язання яких залежить від професійно значущих якостей (сукупність

вроджених індивідуально-особистісних якостей, що безперервно розвиваються у процесі професійного зростання й постають як суб'єктивний фактор успішної літературознавчої діяльності); *визначення раціональних шляхів і умов подолання виявлених труднощів, розв'язання суперечливих ситуацій професійної діяльності на етапі освітньої підготовки майбутніх педагогів-філологів; дослідження індивідуально-особистісної сутності студентів як фахівців у галузі педагогічної освіти і філології, що спрямовано на виокремлення й наукове обґрунтування комплексу необхідних для успішної літературознавчої діяльності індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних властивостей, а також проектування модельного світоглядного уявлення про ідеальний образ такого працівника; з'ясування сутності закономірностей, механізмів, чинників і оптимальних шляхів (педагогічні стратегії, методи навчання та освітні технології) індивідуально-особистісного розвитку майбутніх учителів, їхнього професійного становлення у системі професійної підготовки, а також специфіки освітнього простору.*

При цьому категорії формування і розвитку диференціюємо як такі, що означають принципово різні стратегічні підходи до організації освітнього процесу. Сутністю *стратегії формування* передбачається створення освітнього середовища з пріоритетом зовнішнього педагогічного втручання у внутрішній світ студента. Формування особистості розуміють як її подальший розвиток чи становлення, обумовлене зовнішніми чинниками (професійно-зорієнтованим середовищем, соціокультурним довіллям та ін.), що провокують виникнення суперечностей як дієвих умов розвитку. У *стратегії розвитку* увага зосереджується на створенні сприятливих умов для розкриття і розвитку особистісного потенціалу студента, його самоактуалізації [4]. Сучасні дослідники визначають розвиток особистості як сукупність змін у індивідуально-особистісних якостях.

Актуальною є ідея про подвійну внутрішньо-зовнішню детермінацію процесу розвитку: внутрішня – обумовлює розкриття потенціалу особистості; зовнішня – передбачає усвідомлені й неусвідомлені зовнішні впливи. Тому вивчення і проектування процесу розвитку літературознавчої компетентності слід здійснювати в двох вимірах: *у індивідуально-особистісному вимірі* увагу фокусуємо на особистісному становленні студентів як компетентних фахівців, які переживають суб'єктивні, внутрішні, власне психічні зміни; *у професійно-діяльнісному вимірі* – на об'єктивній взаємодії індивіда з соціальним, професійним літературознавчим середовищем, тобто під кутом зору суб'єкта діяльності. Зважаючи на сутність літературознавчої компетентності, *концепція її розвитку викристалізовується у площині взаємопроникнення, взаємозалежності індивідуально-особистісного (суб'єктивного) й професійно-діяльнісного (об'єктивного) становлення майбутніх учителів-філологів.* Прокоментуємо авторську концепцію розвитку літературознавчої компетентності вчителя літератури.

У визначенні концептуального бачення розвитку літературознавчої компетентності виходимо з точки

зору, що їхнє особистісне і професійне зростання відбувається в контексті *виявлення та аналізу суперечностей*, які виникають у результаті встановлення особою своєї відповідності/невідповідності вимогам обраного фаху [12] чи діяльності. Це означає, що для розвитку досліджуваного утворення важливо врахувати механізми формування у майбутніх фахівців професійних орієнтирів, інтересів, мотивів, переконань та інших професійно значущих якостей щодо здійснення літературознавчої діяльності як психологічної системи [5]. Водночас усвідомлюємо, що літературознавча діяльність, вищим рівнем вияву якої є безперервна активна літературознавча творчість, залежить від змісту і результатів професійного становлення особи, що відрізняється своєрідністю на кожному етапі професійної підготовки. Тому в дослідженні апелюємо до категорії «розвиток» й керуємося «конвергенційною теорією» [13].

Розвиток особистості майбутніх словесників розглядаємо як процес, що відбувається внаслідок органічного поєднання саморуху внутрішніх задатків із зовнішніми впливами (соціокультурними, соціально-професійними, організаційно-педагогічними, психолого-педагогічними). В означеному контексті актуальною є ідея, що професійний розвиток людини – це тривалий, динамічний, багаторівневий і багатоплановий процес, який відбувається за *чотирма стадіями професійного зростання*:

1) утворення *професійних орієнтирів, намірів* особистості майбутнього фахівця, основним критерієм оцінювання сформованості означених якостей є вибір професії загалом і конкретного виду діяльності зокрема;

2) *здобуття фахової освіти*, головний критерій – професійне самовизначення;

3) *процес оволодіння та входження в професію* (з моменту вступу до навчального закладу до початку самостійної фахової діяльності), визначальними критеріями оцінювання сформованих якостей будуть показники результативності професійної діяльності та рівень розвитку професійно значущих властивостей індивіда;

4) *самореалізація фахівця* у соціально-професійному просторі на основі виконання конкретних різновидів фахової діяльності. Отже, для розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників необхідно враховувати зміни в індивідуально-особистісній і професійно-діяльнісній складових.

Найбільш загальним психолого-педагогічним явищем, в якому об'єктивно відображаються ситуації цілісного розвитку майбутніх учителів мови і літератури, є *«професійне становлення»*. Так, Д. О. Ошанін, Є. І. Рогов обґрунтовують, що професійне становлення – це динамічний процес поетапного розвитку і реалізації суб'єктом професійної траєкторії, що відбувається на основі цілеспрямованої активності особистості, комплексного врахування зовнішніх і внутрішніх, соціокультурних і індивідуальних чинників професіоналізації [6]. Поглиблюючи і розширюючи міркування науковців, В. О. Сластьонін доводить, що процеси професійного й особистісного

становлення педагога можна ототожнити з логікою його суб'єктного розвитку. Аналогічну позицію обстоює Є. Ф. Зеєр [6]. Учений обґрунтовує думку про синонімічну спорідненість понять «професійне становлення» і «професійний розвиток». Професійний розвиток розглядає як поетапний і функціональний процес, що передбачає кількісне накопичення якісно нових елементів, які утворюють її потенційний резерв. Професійне становлення – як тривалий процес прогресивних змін у структурі особистості, що відбуваються у результаті соціальних впливів, виконання професійної діяльності і власної активної позиції, а також як саморух особистості у системі професійної праці.

Становлення майбутнього вчителя мови і літератури відбувається у взаємопов'язаних площинах самосвідомості, діяльності та комунікації. Звідси випливає, що студенти опановують нові види літературознавчої діяльності, відображені в трьох вимірах. Перший – детермінує індивідуальний усвідомлений вибір конкретного виду літературознавчої діяльності (стратегії, способу, підходу, механізму й алгоритму осмислення літературно-художніх явищ). У контексті другого відбувається зосередження індивіда на виконанні обраного виду чи іншого атрибуту літературознавчої діяльності як єдиного центрального елемента праці, підпорядкування йому всіх інших різновидів активності. Сутність третього виміру полягає у засвоєнні студентами нових соціально-професійних ролей, розкритті й усвідомленні їхньої значущості під час виконання обраного виду літературознавчої діяльності. Таким чином у площині самосвідомості у майбутніх учителів літератури формується й утверджується суб'єктивний образ «Я – особистість». У площині діяльності – концептуальний образ «Я – фахівець». У площині комунікації процес становлення особистості відбувається на основі масштабного збільшення безпосередніх контактів із людьми з інших соціальних чи професійних груп, пріоритетності діалогічної та полілогічної форм комунікації й утворюється образ «Я – професіонал». Зважаючи на сказане, допускаємо, що особистісне і професійне становлення майбутніх учителів мови і літератури відбувається за алгоритмом і механізмом процесу професіоналізації особистості. Означені суб'єктивно-концептуальні образи формується на основі опанування досвіду, нагромадженого в культурі професійної діяльності вчителя літератури (і зокрема культурі літературознавчої діяльності), пізнання еталонних уявлень про такого фахівця, аналізу професійних образів відомих словесників тощо. Отже, *розвиток літературознавчої компетентності за механізмом процесу професіоналізації передбачає виконання літературознавчої діяльності, безпосередню та опосередковану комунікацію (контакти не тільки з реальними людьми – педагогами, науковцями, а й із уявними – персонажі літературних творів, автори текстів тощо) й появу суб'єктивних образних уявлень.*

Доцільність і логіку означеної концептуальної ідеї розвитку літературознавчої компетентності майбутніх фахівців обґрунтовуємо інтерпретаційно-

узагальнювальними міркуваннями психолого-педагогічних студій. Відповідно до міркувань В. М. Дружиніна [11], проектування механізмів здійснення літературознавчої діяльності обумовлює розвиток професійно-орієнтованих характеристик особистості (психологічних, фізіологічних, поведінкових, трудових), і таким чином уможливує реалізацію функцій координування, процесів становлення і самовдосконалення суб'єктів літературознавчої праці. Значущими вважаємо позиції С. О. Дружилова [8], Ю. П. Поваренкова [12] щодо модельних уявлень про образ професії і професійної діяльності. У концепції враховуємо міркування, що процес цілісного становлення особистості майбутнього вчителя як фахівця і професіонала починається з етапу вибору професії і триває упродовж трудового життя. Тому соціальне координування професійного становлення майбутнього словесника передбачає психолого-педагогічний супровід процесів професійної індивідуалізації, відпрацювання індивідуального стилю професійної діяльності з притаманним лише окремому індивіду мисленням, стратегічно-тактичним планом реалізації власної траєкторії професійного розвитку (за В. Д. Шадриковим [5]). В обґрунтуванні концепції розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів мови і літератури поділяємо ідею, що становлення фахівця можливе в спеціально організованому середовищі.

Саме в системі професійної підготовки відбувається професійне становлення студента (як майбутнього педагогічного працівника і представника певного віку 16–20 років), яке розуміємо як поетапний, динамічний і керований процес входження в професію. У перебігу такого процесу відбуваються якісні перетворення в структурі особистості майбутнього вчителя літератури, що призводять до комплексних змін у площині індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних якостей. Результатом таких процесів є утворення відповідного (позитивного, нейтрального, негативного) ставлення до обраної професії загалом і зокрема літературознавчої діяльності. Солідаризуючись із В. А. Семиченко [10], розуміємо, що професійне становлення майбутніх учителів-філологів обмежене в часі, є одним із етапів професійного становлення особистості, елементом загального самовизначення.

У сучасному науковому просторі професійне самовизначення майбутнього фахівця осмислюють як тривалий суб'єктивний процес; пошук людиною «своєї» професії і віднайдення «себе в професії»; визначення особистісно значущих професійних позицій і перспективних шляхів їх досягнення; пошук і знаходження особистісних сенсів у професії. У концепції розвитку літературознавчої компетентності майбутніх словесників професійного самовизначення розглядаємо як своєрідне ядро, довкола якого відбувається процес професійного розвитку майбутнього вчителя-філолога, що зосереджує увагу на важливості особистісно-професійної активності й життєвого світогляду індивіда щодо професійного розвитку.

Актуалізується важливість формування професійної свідомості, самосвідомості, пріоритетних

морально-професійних векторів, мотиваційної сфери, професійних схильностей і здібностей, умінь і навичок професійного саморозвитку. Водночас розділяємо думку дослідників, що процес професійного самовизначення особистості недоцільно обмежувати професійною самосвідомістю. Кожний студент може усвідомлювати себе компетентним учителем літератури, однак не піднятися до рівня зіставлення власних можливостей із вимогами соціально-професійного середовища, не зробити дієвого висновку щодо себе, своєї соціокультурної місії і візії.

У концепції розвитку літературознавчої компетентності виходимо з розуміння, що професійне самовизначення як тривалий і багатогранний процес розгортається протягом усього професійно активного життя людини. На основі результатів експериментальних досліджень маємо підстави стверджувати: у практиці можливі ситуації випадково вмотивованого вибору професії, що часто загострюють проблему самовизначення. Проте адекватність професійного самовизначення обумовлюється сформованим у самосвідомості особистості «образом майбутньої професії». У концептуальному баченні розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів-словесників урахуємо, що процеси професійного самовизначення й успішного виконання літературознавчої діяльності залежать від впливів індивідуально-особистісних властивостей людини, наявних у структурі *професійної спрямованості*.

Відповідно до концепцій психологів, спрямованість особистості доцільно осмислювати у розрізі потреб і мотивів; у контексті динамічної організації найбільш значущих рушійних «сил людини»; у кожній ситуації професійної активності людини; як «основну життєву спрямованість»; як «ціннісну установку»; «особистісно-значущу якість»; «центральний модус особистості, стрижень її структури», що обумовлює дії і поведінку людини загалом. Незважаючи на логіко-сміслову забарвленість окремих концептуальних міркувань психологів, маємо підстави стверджувати, що *спрямованість – це системоутворювальний фактор професійного розвитку особистості, який обумовлює розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури*. Отже, розвиток досліджуваного феномену постає як тривалий процес, початковою стадією якого вважаємо виникнення у майбутніх учителів-словесників професійних орієнтирів як елементів загальної структури професійної готовності.

Науковці визначають готовність особистості майбутнього вчителя до професійної діяльності та неперервного удосконалення як загальну освіченість у царині педагогічної діяльності; якість особистості; особливий психічний стан людини; стан мобілізації усіх психофізичних систем людини, що забезпечують ефективне виконання професійних дій; наявність здібностей; цілісний прояв особистості; усталену характеристику особистості, синтез особистісних якостей, за якими встановлюється професійна придатність людини до виконання дій у межах конкретного фаху. Наприклад, В. О. Сластьонін відзначає, що до загальної структури професійної готовності

індивіда входять такі елементи: інструктивні настанови щодо завдань професійної діяльності; модельні уявлення про поведінку фахівця у професійному середовищі; самооцінка потенційних можливостей і ресурсів у їхньому співвідношенні з майбутніми труднощами, необхідністю досягнення результату. Учений обґрунтовує, що професійна готовність учителя охоплює такі компоненти: *психологічну готовність* (наявність світоглядної спрямованості особистості до педагогічної діяльності); *науково-теоретичну готовність* (наявність нормативно визначеного обсягу суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, необхідних для успішної професійної діяльності); *практичну готовність* (наявність сукупності професійно-педагогічних умінь і навичок); *психофізичну готовність* (наявність професійно-значимих якостей особистості); *фізичну готовність* (відповідність стану здоров'я і фізичного розвитку вимогам педагогічної діяльності і професійної працездатності) [9]. Означену позицію поглиблюють у подальших розвідках, наголошуючи на важливості готовності випускників ВНЗ до подальшого самовдосконалення.

За результатами теоретичного аналізу основними показниками професійної готовності майбутнього вчителя рідної мови і літератури у контексті дослідження розвитку літературознавчої компетентності позиціонуємо зорієнтованість особистості до виконання функцій інтердисциплінарного змісту, утвореного взаємодією площин «Людина-Людина (група людей)», «Людина-Образ», а також світоглядну зрілість, професійно-предметну (літературознавчу) компетентність, дидактичні і комунікативні потреби та потребу в аффіліації (прагнення бути в оточенні інших людей, бути прийнятим групою, колективом). Відтак професійну готовність розглядаємо як одну зі складових змісту літературознавчої компетентності індивіда, що має пріоритет у дослідженні процесу розвитку зазначеного феномену у професійній підготовці майбутніх учителів літератури. У перебігу літературознавчої діяльності професійна готовність виявляється в теоретичному (зокрема когнітивно-змістовому), ціннісно-орієнтаційному (зокрема мотиваційному) і практичному (зокрема професійно-діяльницькому) аспектах науково обґрунтованих світоглядних уявлень, самостійно сформованих аргументованих переконань, фахових знань, розвинених умінь і навичок. Цілісно означені утворення уможливають з'ясування рівня усвідомлення студентом себе як компетентного фахівця і особистості професіонала.

Отже, *професійна готовність майбутнього вчителя літератури до виконання різних видів літературознавчої праці є необхідною передумовою успішності професійної діяльності, інтегральним фактором багатопланової характеристики літературознавчої компетентності як особистісно-професійного феномену, що обумовлено системою нормативних вимог; вихідним етапом їхнього професійного становлення, розвитку і саморозвитку*.

Комплексність розвитку літературознавчої компетентності майбутнього вчителя літератури потребує врахування категорії *професійної придат-*

ності. Означене утворення розуміємо як деяку сукупність психічних і психофізіологічних особливостей, необхідних для досягнення високих результатів професійної літературознавчої діяльності. З огляду на це, в авторській концепції допускаємо можливість реалізації глибоких особистісних сенсів, мотивів, інтересів, прагнень, що забезпечують творчу літературознавчу діяльність. Особистісно-професійна активність майбутнього вчителя є важливим детермінантом розвитку літературознавчої компетентності.

У нашому дослідженні особистісно-професійна активність виявляється у трьох форматах: готовність до діяльності; прояв ініціативи; власне діяльність. Це означає, що активній діяльності студента-філолога у професійному літературознавчому середовищі передують стан готовності («готовність до виконання літературознавчої діяльності» і «професійна готовність»), детермінований специфікою літературознавчої діяльності, та осмислений вище у взаємозв'язку з феноменом професійної придатності.

Формою вияву *особистісно-професійної активності* майбутнього вчителя літератури визнаємо літературознавчу діяльність. Відтак літературознавчу компетентність усвідомлюємо як інтегративну характеристику майбутнього вчителя-словесника як суб'єкта діяльності у контексті його готовності до професійної літературознавчої праці. Механізмом здійснення літературознавчої діяльності вважаємо актуалізацію індивідуально-особистісних і професійно-діяльнісних потенційних ресурсів. Відповідно, літературознавча компетентність у перебігу активності трансформується із потенційного стану в актуалізований і виявляється у сукупності дій, що характеризують літературознавчу діяльність. Припускаємо, що осмислення літературно-художніх явищ, зорієнтоване на розвиток читацької культури індивіда та одночасне формування його як особистості, буде успішним, якщо вивчення літературних творів здійснювати на основі адекватного мистецької природі усвідомлення сутності художнього твору. Виконання такого завдання забезпечується шляхом глибокого пізнання й аналізу яскравих художніх образів, задіюючи різні механізми, методи і прийоми читання і розуміння текстів, використовуючи поняттєво-категорійний апарат літературознавства, оптимально дібрані методологічні підходи і принципи літературознавчої науки. У такому випадку літературознавча діяльність суб'єктів освітніх процесів обумовлює розвиток творчого критичного мислення, сприяє вдосконаленню естетичних смаків і уподобань у контексті діалогічного осягнення тексту, а також спонукає до виокремлення сенсів змісту художніх творів, впливає на формування готовності суб'єктів освітніх процесів до повної самореалізації, самоактуалізації й саморозвитку; забезпечує вдосконалення навичок співтворчості через активізацію творчих літературно-критичних здібностей.

Вивчення практичного досвіду загальноосвітніх навчальних закладів та аналіз результатів опитувань учителів засвідчує, що педагогу-філологу зі сформованими навичками до різних видів літера-

турознавчої діяльності більш швидко вдається, поперше, аргументовано довести школярам значущість вдумливого, усвідомленого читання художніх творів і використання прочитаного з метою успішного розв'язання різних життєвих ситуацій; по-друге, масштабно збільшити читацький простір учнівської молоді; по-третє, запропонувати вчителям інших предметів влучні тексти, які позитивно впливатимуть на розвиток творчого критичного мислення. Окрім того, особистісно-професійна активність майбутнього вчителя рідної мови і літератури у формі літературознавчої діяльності передбачає вибір оптимального методологічного підходу літературознавства для конкретного випадку осмислення художньо-літературних явищ у кожній навчальній ситуації. Саме літературознавчу діяльність усвідомлюємо як системоутворювальний чинник, між загальними нормативними вимогами до професійної діяльності вчителя літератури, фахівця й професіонала у галузі літератури (відповідно до чинного Державного класифікатора професій), тактикою творчої фахової праці, у взаємодії вчителя як суб'єкта діяльності з іншими учасниками освітніх процесів.

Безперечно, літературознавча діяльність учено-літературознавця, літературного критика, вчителя літератури й студента-філолога різняться характерними особливостями, незважаючи на спільний об'єкт і засіб дослідження – текст твору, оптимально дібраний літературознавчий підхід і різновид аналізу літературно-художнього явища. Однак у концепції розвитку літературознавчої компетентності позиціонуємо, що *основною дією у процесі опанування художніх творів має бути розгляд і коментування сукупності «власних прочитань» та інтерпретацій художнього твору*, що є результатом літературознавчої діяльності, спрямованої на глибоке осмислення художнього тексту в процесі створення власного світоглядного уявлення про нього. Такі заняття трансформуються в дослідницькі процеси пошуку істин, що позитивно впливає на самореалізацію суб'єктів освітніх процесів. Отже, розвиток літературознавчої компетентності майбутніх учителів літератури у проекції особистісно-професійного становлення є складним процесом, утвореним виконанням домінуювальних видів літературознавчої діяльності, комунікацією й формуванням світоглядного суб'єктивного образного уявлення «Я-фахівець». Відтак постає необхідність розкриття сутності літературознавчої діяльності принагідно до об'єкта дослідницького пошуку.

Широковживаність поняття «літературознавча діяльність» не забезпечує чіткої позиції щодо природи такого різновиду особистісно-професійної активності майбутнього вчителя-словесника. Термін використовують як категорію загального змісту у просторі літературознавства на позначення сукупності дій, метою яких є осмислення, аналіз і оцінювання текстів («літературознавча діяльність Івана Франка», «літературознавча і літературно-критична діяльність Дмитра Павличка», «фольклористична і літературознавча діяльність Миколи Зерова», «літературознавча діяльність Валерія Шевчука» та ін.). Механічне пере-

несення таких висловів у практику шкільної літературної освіти обумовлює масштабне вживання лексеми в освітянському просторі. Поширення невнормованого використання поняття «літературознавча діяльність», відсутність дефініції в енциклопедіях та словниках характеризує швидше інтуїтивне, ніж теоретично обґрунтоване, розуміння семантико-змістового наповнення означеного різновиду діяльності як сукупності активних дій людини й одночасно підтверджує парадоксальність ситуації та несформованість категорії. Такі явища спричинені нечітко окресленим статусом літературознавчої діяльності, аморфними тлумаченнями поняття на основі використання загальних положень теорії діяльності стосовно осмислення літературно-художніх явищ, без достатнього урахування специфіки літературознавчої діяльності загалом і кожного її різновиду зокрема.

У визначенні сутності означеного типу активності людини переважають феноменологічні підходи. Студіювання наукових розвідок С. С. Аверинцева, М. М. Бахтіна, Г. І. Богіна, О. А. Галича, В. І. Карасика, Г. Д. Клочка, Ю. І. Коваліва, І. В. Козлика, В. В. Курилова, Ю. М. Лотмана, В. П. Марка та ін. дослідників засвідчує, що в літературознавчій праці як особливому різновиді діяльності індивіда виявляються літературознавча творчість і літературознавча майстерність, культура літературознавчої праці, естетичні смаки та професійний хист, рівень яких залежить і визначається якісними характеристиками створеного тексту (літературознавчого коментаря, статті, реферату, есе, нарису, дефініції, рецензії та ін.) як кінцевого продукту праці.

Специфіка літературознавчої діяльності детермінує способи практичної реалізації концепції дослідження, відповідно до мети і завдань сучасного літературознавства, спрямованих на розуміння сенсів художніх творів. Формування творчого читача з розвиненим критичним мисленням передбачає закладання на рівні свідомості фундаментальних знань про художнє сприйняття, дослідження конкретних літературно-художніх явищ і процесів, а не засвоєння «готової інформації» про літературний контент. Зважаючи на це, завдання будь-якого літературознавчого підходу чи галузі полягає у тому, щоб «навчити» індивіда орієнтуватися в інформаційному просторі, сприймати й адекватно розуміти зміст тексту (гіпертексту), розмірковувати над ним до читання, під час читання і після ознайомлення зі змістом твору для виокремлення й усвідомлення, закладених автором сенсів реальної дійсності. Наведене міркування доводить хибність поширеного в освітній практиці уявлення про літературознавчі розвідки лише як про наукове відтворення літератури й створеного автором художнього світу дійсності, і заперечує позицію педагогів про «непотрібність» літературознавства у школі.

Розуміння сутності багатофункціональної літературознавчої діяльності дозволило диференціювати такі її різновиди: науково-дослідницький, усвідомлювальний, інтерпретаційний, оцінно-зорієнтований, рефлексивно-організаційний, текстологічний, навчально-освітній, методологічно зорієнтований, металітературознавчий. Виконання різновидів діяльності забезпечує

багатовимірний прояв літературознавчої компетентності в індивідуально-особистісному й професійно-діяльнісному ракурсах. Конкретизуючи міркування, наголосимо, що літературознавча компетентність виявляється не тільки в когнітивно-змістовому, ціннісно-орієнтаційному і практично-діяльнісному аспектах. Вияв літературознавчої компетентності в емоційно-вольовому аспекті можемо з'ясувати за ступенем налаштованості кожного індивіда до самовизначення у професійній галузі, що детермінує виникнення відчуття організованості, цілепокладання, ініціативності, сумлінності й наполегливості в досягненні фахових намірів і планів. Такий процес регулюється основними психічними механізмами у межах площин керування діяльністю: «Я-реальне», «Я-професійне» і «Я-ідеальне».

Висвітлені міркування підтверджують концептуальну ідею, що розвиток літературознавчої компетентності майбутнього вчителя літератури, як і дипломованого фахівця реалізувати одночасно й остаточно – неможливо, оскільки його динаміка обумовлюється відповідними закономірностями і характеристиками (наступність, послідовність, тривалість у часі, вплив зовнішніх і внутрішніх чинників). Це – масштабний довготривалий і водночас поетапний процес оволодіння професією вчителя літератури із початку формування професійних орієнтирів і намірів (на момент вибору професії) до завершення активної трудової діяльності, що складається з двох взаємодетермінованих процесів (професійного розвитку й особистісного розвитку). Отже, *підвищення рівня літературознавчої компетентності у площині особистісного і професійного розвитку майбутніх учителів літератури відбувається у перебігу їхнього становлення як особистості фахівця і суб'єкта літературознавчої діяльності, представлення власне професійної активної позиції та процесів професіоналізації.*

7. Висновки

Розвиток літературознавчої компетентності майбутнього вчителя літератури є багатоплановим, складноорганізованим, довготривалим процесом, що реалізується у таких вимірах:

– соціокультурне явище з притаманними йому якісними і кількісними змінами у соціально-професійному житті майбутніх учителів літератури (соціокультурні функції і суспільна місія, що передбачає засвоєння норм, культури, трансформацію власного соціального досвіду під впливом професійних інтересів, орієнтирів, цінностей, вибір соціальної ролі, суспільного завдання, входження й адаптація в соціально-професійному середовищі);

– система безперервної фахової освіти, що реалізується в освітніх установах і соціальних інституціях, які детермінують динаміку опанування людиною конкретної суспільно значущої ролі та уможливають ефективне використання нею своїх ресурсів і потенційних можливостей;

– процес включення індивіда у професійне літературознавчо-зорієнтоване середовище, і, як наслідок, набуття необхідних професійно-значущих якостей та опанування теорією і практикою літературознавчої діяльності;

– форми активності (механізми дій, поведінки у співвідношенні з конкретним різновидом літературознавчої діяльності), що є динамічними чинниками становлення особистості майбутнього вчителя літератури та її саморуку у професійно зорієнтованому середовищі.

Для ефективного розвитку літературознавчої компетентності професійну підготовку майбутніх учителів літератури слід орієнтувати на їхнє цілісне особистісно-професійне зростання, формування прагнень досягти високого рівня професіоналізму у здійсненні літературознавчої діяльності та стати успішним у полі професійної кар'єри.

Література

1. Абухальнова-Славская, К. А. Психология и педагогика [Текст]: учеб. пособ. / К. А. Абухальнова-Славская. – М.: Ин-т психотерапии, 2004. – 584 с.
2. Ананьев, Б. Г. О проблемах современного человекознания [Текст]: учеб. пособ. / Б. Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 272 с.
3. Асмолов, А. Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека [Текст]: учеб. пособ. / А. Г. Асмолов. – 3-е изд., испр., и доп. – М.: Смысл: Издательский центр «Академия», 2007. – 528 с.
4. Зязюн, І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи [Текст]: монографія / І. А. Зязюн. – К.: Вид-во «Віпол», 2000. – 636 с.
5. Шадриков, В. Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности [Текст]: монография / В. Д. Шадриков. – Москва: Логос, 2007. – 189 с.
6. Психологические основы профессиональной деятельности [Текст]: хрестоматия / под. ред. В. А. Бодров. – М.: ПЕРСЭ; Логос, 2007. – 855 с.
7. Балл, Г. О. Психология праці та професійної підготовки особистості [Текст]: навч. посібн. / Г. О. Балл, М. В. Бастун, В. І. Гордієнко, Г. В. Красильников, С. Р. Красильников. – Хмельницький: Універ, 2001. – 330 с.
8. Дружилов, С. А. Становление профессионализма человека как реализация индивидуального ресурса профессионального развития [Текст]: монография / С. А. Дружилов. – Новокузнецк: Ин-т повышения квалификации, 2002. – 242 с.
9. Сластенин, В. А. Профессиональная подготовка учителя в системе высшего педагогического образования [Текст]: учебн. пособ. / В. А. Сластенин. – М.: МГПИ, 1992. – 180 с.
10. Семиченко, В. А. Проблеми і пріоритети професійної підготовки [Текст] / В. А. Семиченко // Педагогічний дискурс. – 2007. – Вип. 1. – С. 119–127. – Режим доступу:

http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2007_01/semuchenko.pdf

11. Психология [Текст]: учебн. / под общ. ред. В. Н. Дружинина. – СПб.: Питер, 2001. – 656 с.
12. Поваренков, Ю. П. Критерии профессионализации и формирование структуры профессиональных способностей [Текст]: учебн. пособ. / Ю. П. Поваренков; отв. ред. В. Н. Дружинин, В. Д. Шадриков. – Развитие и диагностика способностей. – М.: Наука, 1991. – С. 107–125.
13. Штерн, В. Психология раннего детства [Текст]: учебн. пос. / В. Штерн. – Петроград, 1922. – 280 с.

References

1. Abuhal'nova-Slavskaja, K. A. (2004). *Psychologija y pedagogyka*. Moscow: Yn-t psyhotherapy, 584.
2. Anan'ev, B. G. (2001). *O problemah sovremennogo chelovekoznanija*. Sankt-Petersburg: Pyter, 272.
3. Asmolov, A. G. (2007). *Psychologija lichnosti: kul'turno-ystorycheskoe ponymanje razvytija cheloveka*. Moscow: Smysl: Yzdatel'skij centr «Akademyja», 528.
4. Zjazjun, I. A. (2000). *Intelektual'no-tvorchij rozvytok osobystosti v umovah nepererвної osvity. Nepererвна profesijna osvita: problemy, poshuky, perspektyvy*. Kyiv: Vydvo «Vipol», 636.
5. Shadrykov, V. D. (2007). *Problemy systemogeneza professyonal'noj dejatel'nosti*. Moscow: Logos, 189.
6. Bodrov, V. A. (Ed.) (2007). *Psychologicheskye osnovy professyonal'noj dejatel'nosti*. Moscow: PERSE; Logos, 855.
7. Ball, G. O., Bastun, M. V., Gordijenko, V. I., Krasyl'nykova, G. V., Krasyl'nykov, S. R. (2001). *Psychologija pracі ta profesijnoi' pidgotovky osobystosti*. Khmel'nitsk: Univer, 330.
8. Druzhylov, S. A. (2002). *Stanovlenje professyonalizma cheloveka kak realizacija yndyvudual'nogo resursa professyonal'nogo razvytija*. Novokuznetsk: Yn-t povyshenija kvalyfykacy, 242.
9. Slastenyn, V. A. (1992). *Professyonal'naja podgotovka uchytelja v systeme vysshego pedagogycheskogo obrazovanya*. Moscow: MGPy, 180.
10. Semychenko, V. A. (2007). *Problemy i priorytety profesijnoi' pidgotovky*. *Pedagogichnyj dyskurs*, 1, 119–127. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2007_01/semychenko.pdf
11. Druzhynyna, V. N. (Ed.) (2001). *Psychologija*. Sankt-Petersburg: Pyter, 656.
12. Povarenkov, Ju. P.; Druzhynyn, V. N., Shadrykov, V. D. (Eds.) (1991). *Kryteryu professyonalizacy y formirovanye struktury professyonal'nyh sposibnostej. Razvytye y dyagnostyka sposobnostej*. Moscow: Nauka, 107–125.
13. Shtern, V. (1922). *Psychologija rannego detstva*. Petrograd, 280.

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Семенов О. М.
Дата надходження рукопису 18.08.2015*

Базиль Людмила Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії, Лабораторія експериментальної педагогіки та педагогічних інновацій, Інститут післядипломної педагогічної освіти Київського університету ім. Бориса Грінченка, пр. Тичини, 17, м. Київ, Україна, 02152
E-mail: ljudmilabazyl@gmail.com